

48 שנות ארכיונים אישיים :
סקר משתמשים היסטורי במחלקת הארכיונים
בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי / משרתי רחל

תקציר:

עבודה זו הינה סקר משתמשים היסטורי שמתמקד בשימוש בארכיונים אישיים במחלקת הארכיונים של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי במשך תקופה של כמעט 50 שנה. הערך הראשוני של ארכיונים אישיים (כמו של ארכיונים בכלל) היום הוא נגישות הארכיון למשתמשיו והיעילות שלו בסיפוק צרכי המידע ודרכי התנהגות של המשתמשים בחיפוש המידע. הדרך הכי טובה למדוד את הערך הזה היא על ידי סקרי משתמשים, המזהים צרכי מידע והדרכים בהם הארכיונים יכולים לספק להם פתרונות. כל ארכיון אישי הוא ייחודי: בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי מחזיק ארכיונים בעלי חשיבות לאומית וגם, עקב מעמד המיוחד של ישראל בעולם היהודי, גם בעלי חשיבות בינלאומית. כפי שרואים בספרות המקצועית, אין הרבה סקרי משתמשים בארכיונים אבל אלה שכן נעשים או כבר נעשו, מתמקדים במשתמשים בני-ימינו. אומנם, המשתמשים של היום לא עובדים בחלל ריק. ברוב הארכיונים ומחלקות ארכיונים, שימוש בעבר משפיע על הדרך בה המוסד מתפקד ובהתפתחות מדיניותו.

שאלת המחקר העיקרית של הסקר הזה היא איזה מידע אפשר ללמוד מפתקי ההזמנה וטפסי ההרשמה שמולאו על ידי המשתמשים. שאלה זו מחולקת לשאלות יותר נקודתיות כגון: האם יש פרופיל ברור של משתמשים הבאים למחלקת הארכיונים; באילו ארכיונים התמקדה התנהגות חיפוש המידע של המשתמשים והאם היו ארכיונים מסוימים בהם השתמשו בתדירות רבה יותר מאחרים; מה אפשר ללמוד מהיחסים בין זרמי מחקר ושימוש בחומר ארכיוני בתקופות שונות והאם הזרמים האלה השפיעו על סוג החוקר או השימוש בחומר ארכיוני מסוים. השאלה האחרונה התעסקה בדרכים ליישם את התוצאות במדיניות העתידית של המחלקה.

המחקר נערך במחלקה לארכיונים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי והנתונים לקוחים מפתקי ההזמנה, טפסי ההרשמה והפנקסים הפנימיים של המחלקה בהם נרשם שימוש בארכיונים. המחקר בדק את הנתונים שנלקחו ממקורות האלה כל 5 שנים, משנת 1959 כשהמחלקה הפכה למחלקה רשמית בספרייה והרישומים החלו ועד שנת 2007 כשהמחלקה חולקה לשתיים- מחלקת הארכיונים נשארה לבד ומחלקת כתבי יד צורפה למכון לתצלומי כתבי יד. שנת 1968 נבדקה במקום 1970 בגלל קרבתה לפרסום הרשימה הראשונה של ארכיונים אישיים על ידי גנזך המדינה ושנת 2001 נבדקה במקום שנת 200 בגלל שזאת השנה האמצעית בין 1995 ו-2007.

מפני שהמחקר הינו סקר היסטורי, היה חשוב להבין את ההיסטוריה של המחלקה, איך היא נוסדה, מדיניות האסוף שלה ושיטות העבודה כדי להבין את הרקע למחקר ואת ההקשר בו הוא נעשה. למטרה זו נערכו ראיונות עם מנהלי מחלקה קודמים וידע רב, לא כתוב, נאסף.

המחקר נערך בכמה שלבים. ראשית הוכנה רשימה של הארכיונים האישיים שיש במחלקה. שנית, לכל שנה רלוונטית הופרדו הנתונים עבור שימוש בארכיונים אישיים מהנתונים עבור שימוש בארכיוניים לא אישיים ומאלה עבור השימוש בכתבי יד. שלישית, הוכנה רשימה של 47 ארכיונים שהשתמשו בהם יותר מחמש פעמים בשנה כל שהיא בנשך העבודה. נרשם הבדל בין מספר פעמים שהשתמשו בארכיון לבין מספר משתמשים שהשתמשו בארכיון. בשלב האחרון נאספו נתונים מפתקי ההזמנה של 47 הארכיונים בשנים הרלוונטיות. רישומים בפנקסי המחלקה גם נבדקו מאותן השנים והיה גם שימוש בטפסי ההרשמה במקרים שהיו חסרים נתונים מהפתקים והפנקסים. נתונים לבניית פרופיל המשתמש כללו תאריך ההזמנה, שם המשתמש, ארץ לידה של המשתמש ומטרת השימוש בארכיון.

ממצאי המחקר נתנו תשובות ברורות לכמה שאלות ופחות ברורות לשאלות אחרות. מן הנתונים היה אפשר לראות פרופיל משתמש די ברור עבור המשתמשים בחומר של המחלקה. שני- שליש מהמשתמשים היו ישראלים ושליש היו זרים אבל יותר משתמשים זרים השתמשו בכמעט רבע מהארכיונים שהכי השתמשו בהם (הקבוצה של 47). הקבוצה הגדולה ביותר של משתמשים באה מגרמניה. ניתוח מטרת השימוש אפשר חלוקת המשתמשים לתשע קבוצות. מהממצאים האלה היה ברור שהיה אופי אקדמי מובהק בקרב המשתמשים.

מן הממצאים עלה איזה ארכיונים היו במוקד התנהגות חיפוש המידע של המשתמשים ובאיזה ארכיונים השתמשו הכי הרבה. דרכי שימוש אופייניים בארכיונים הובהרו בחקר השימוש בארכיונים על ידי המשתמשים, והשפעת זרמי המחקר הייתה ברורה במקרים מסוימים כמו בלימודי מגדר כגון לימודי נשים ויידיש, וכמעט בלתי מוכרת במקרים אחרים כמו בהתעניינות בכתבי יד שמחוץ לקאנון.

ממצאי המחקר חשובים לעתיד מסיבות שונות. מידע על משתמשים ובחומר הארכיוני בו הם משתמשים יכול להוות בסיס לשימוש עתידי באופן מסוים ואפשר ליישם את המידע הזה בהחלטות הנוגעות לשאלות של רכישה ושל נגישות על ידי הכנת סדרי עדיפויות בסידור ארכיונים ובדיגיטציה. התוצאות בנושא זרמי מחקר חדשים והשפעתם על השימוש בארכיונים יכולות להיות חשובות להגדרת מדיניות המחלקה לשיפור שירות עבור אוכלוסיות משתמשים שונות בגלל התפקיד הראשוני של חומר ארכיוני כמקור למחקר.

מחסור בנתונים בגלל טפסים לא מושלמים והיעדרות שאלות בטפסים יכול להוביל להכנת טפסי הזמנה והרשמה חדשים ויעילים יותר כדי שהמחלקה תקבל את המידע שדרוש לה.

תרומת המחקר הזה הינה גם במישור ההיסטורי וגם במישור היישום. מצד אחד מטרת המחקר היא להשלים את ידיעותינו לגבי תקופה היסטורית של המחלקה לכתבי יד וארכיונים מנקודת מבט ארכיונית כי זה המחקר הראשון שנעשה במחלקה. מצד שני, מבחינה תיאורטית, המחקר יכול להוות מודל מחקרי לארכיונים אחרים שרוצים לערוך סקר היסטורי במוסדות שלהם.

